

Hulas ja hulasvesi

OLLI NUUTINEN

Nyky-suomen sanakirja tuntee murteellisen nurkan tai nurkkahirsien liitoksen nimityksen *hulas*: »s. 1. *murt.* nurkka(salvos). 2. *puut.* eräistä hulastuksista. — Yhd. haka-, lapa-, pyrstö-, rintah.» Siinä esiintyy myös verbijohdos *hulastaa*: »*puut.* liittää hulastuksella. | Lattianniskat hulastetaan kiinni.» Edelleenjohdoksen *hulastus* merkitykseksi on annettu »*puut.* eräänlaisia poikkiliitoksia, joissa puut upotetaan puoliksi toinen toiseensa, samaan tasoon. — *Yhd.* ristih.» Sanat liittyvät siis hirsien tai ristikkäin olevien puiden liitoskohtaan, salvoimeen.

Sanakirjassa on myös kansankielen yhdyssana *hulasvesi*, jolla ei näytä olevan semanttista yhteyttä edellä mainittuun *hulas*-sanaan: »*kans.* joesta, järvestä tms. yli äyräitten tulvinut vesi, hulevesi; myös muusta jhk hulahtaneesta runsaasta vedestä. | Koivikko punertaa, metsän ranta sinertää, niitty tulvehtii h:llä *KARHUM.* Lattialla oli h.»

Suomen kielen etymologisen sanakirjan tiedot *hulas* ja *hulasvesi* -sanoista poikkeavat melkoisesti NS:n tiedoista. Y. H. Toivosen kirjoittamassa artikkelissa on sanasta seuraava selitys:

»*hulas* 'nurkka, soppi; riihen, aitan edessä oleva lattiallinen katos', *hulasvesi* (*ulas, kulas-*) 'uhkuvesi (jäällä)'; *olla hula(a)ssa* 'hädässä, pulassa', *hulappa* (kontam. < *hulas* + *ulappa*) 'reikä, railo (jäässä)', *hulla* 'soppi, nurkka' (vrt. myös vir. *murt.* *ula* 'lakin lippa').»

Sanakirja liittää *hulas* ja *hulasvesi* -sanat yhteen epävarmaksi merkityn germaanisen lainalähteen välityksellä. Lähtökohdaksi arvellaan germaanisia sanoja **hula* 'ontto' ja **hula-z* 'ontto tila, loukko, kolo', joihin liittyy mm. nykyruotsin sana *hål* 'reikä, aukko; kolo; kuoppa, pesä, luola jne.' *Hulasvesi* olisi ymmärrettävä »aukkovedeksi», uhkuvedeksi jäällä. Myös sanan *hulhava* etymologinen sanakirja liittää *hulas*-sanana yhteyteen.

Nyky-suomen sanakirjan mukaan *hulas*-sanana päämerkitys on siis 'nurkka-salvos', kun taas SKES:n artikkelissa tätä merkitystä ei mainita ollenkaan; huomio kiinnitetään sanan 'nurkka, soppi' -merkitykseen, jota taas NS puolestaan ei tunne.

Y. H. Toivosen SKES:ssa olettan etymologian ja *hulas*-artikkelin tausta selviää hänen vuonna 1944 Virittäjässä julkaisemastaan *hulas*-sanan käsitte-lystä artikkelissa Etymologisia huomioita (s. 348—352). Hän perustelee siinä 'reikä, kolo' -alkumerkityksen oletustaan ja selvittelee *hulas*-sanaan ja sen lähisanoihin liittyviä muoto- ja merkitysongelmia. Toivosen mielestä ongelmallisilta näyttävät seikat saavat luonteeltaan tuntevan selityksen germaanisen lainan pohjalta, »niin rohkeilta kuin muutamat esitetyistä oletuksista aluksi saattavat tuntuakin». Hän myöntää kuitenkin, että annettu selitys »useista sitä melko yllättävällä tavalla puoltavista seikoista huolimatta tois- taiseksi jää vain mahdollisuuden, enintään todennäköisyyden asteelle».

Tuntuu kummalliselta, että Toivonen ei etymologiansa yhteydessä kiinnitä huomiota nurkkaliitoksen merkitykseen ja sanan käyttöön rakennusteknise- nä terminä. Hänen ajatuksensa lähtevät liikkeelle kolon, aukon ja tyhjän ti- lan merkityksistä. Nurkka on tämän ajatuskulun mukaan primaaristi 'sisä- nurkka, soppi' ja ulkonurkka on merkitysketjussa kaikkein perifeerisintä. Esittämisjärjestys johtuu paitsi ennako-oletuksesta selvästikin myös siitä, että Toivosen materiaali on ollut pääosin peräisin vanhoista sanakirjaläh- teistä. Jos sanoja tarkastellaan tämänhetkisten saatavilla olevien murretieto- jen pohjalta, kuva muuttuu olennaisesti ja esitetty etymologia osoittautuu mahdottomaksi. Vanhat sanakirjat tietävät *hulas*-sanasta seuraavan:

Lis. Jusl.: *hulas* angulus, knut, huonen nurka; »sijnä hulaasa minä olin».

Ganander: *hulas* (g. *hulahan*) husknut, angulus domus, alijs Pij, huoneen- nurkka, esim. *Wasten hulasta ajoin* (Aboice) i.e. nurkkaa kohden, körde mot knuten, *Sijnä hulasa minä olin på*, vid den knuten, *ahdistapi alastoinna, huonehilda, hulahilda* tränger ut en ifrån dess hus, utom knutarne, *Hulan Kappale* et stycke af en gammal knut, item. *Hulas* — idem ac *Rikki, häjy* et vrak, de trahibus et navibus deperditis, söndrigt, usselt, status deperditus, Saw. et Carel. *Nyt on hulasa, no nyt ollan hulassa* — dicunt Carjalenses när något sönder går, släda, kärra etc. eller skada skeer.

Renvall: *hulas -aan* angulus domus, g. Ecke (*nurkka, pii*); *olen hulaassa* in angulo versor intus, *hulaan kappalet* frustum anguli exterioris, it. Sav. Carl. res usu inutilis rejectanea, G. Wrak, *reen hulas, weneen hulas*, inde *nyt ollaan hulaassa* exitium adet, res nostra se male habet.

Eurén: *hulas, -aan* hörn i rum, vrak.

Lönnrot: *hulas* s. (*hula* s.) vrak; *reen l. veneen h.* vrak af en släde l. båt; *nyt ollaan hulaassa* nu är man illa daran (i trångmål); vrå, knut, hörn i ett rum (*nurkka*); *olen hulaassa* jag befinner mig i vrån; *hulaan kappale* knutstycke.

Hulasvesi-sana esiintyy ensimmäisen kerran vasta Lönnrotin sanakirjassa, jossa sen merkityksenä on 'flödvatten (*uhkuvesi, ulasvesi*)'. Lönnrot tuntee myös sanan samaa merkitsevät variantit *kulaisvesi, kulasvesi, ulasvesi* ja *ulusvesi*. Lisävihossa esiintyy vielä sana *hulevesi*, jonka merkitykseksi ilmoitetaan 'lake, saltlake (*suolavesi*)'; *olla hulevedessä* = 'vara i salt'. Siinä on myös hakusana *huleinen: lattia on vedestä huleisillaan* = 'överhöljdet af vat-

ten l. mycket vått’.

Edellä mainitussa Virittäjän-kirjoituksessaan Y. H. Toivonen kiinnittää huomiota siihen, että Gananderin on ilmeisesti ollut vaikea saattaa sanan murteellisia taivutusmuotoja normaaliin kirjakielen asuun, mikä näkyy muun muassa siitä, että hän on tehnyt sanoihin korjauksia: ensimmäisessä esimerkissä on alkuperäinen *hulaasta* oikaistu asuun *hulasta*, viimeisessä taas *Hulaan* on korjattu asuun *Hulan*. Toivonen arvelee myös, että toisinaan epäkriittinen Ganander olisi ymmärtänyt väärin eräät käytössään olleet esimerkit tai tehnyt väriä päätelmiä niistä antaessaan merkitykset. Tämä koskee savolaiseksi ja karjalaiseksi merkittyä esimerkkiä; siinä ilmeisesti tarkoitetaan pulaa tai hankalaa olotilaa, johon joudutaan reen, kärryn tai veneen särkyessä. Merkitys ’vrak’ olisi siis Gananderin konstruoima. ’Hylky’-merkitys olisi sitten periytynyt sanakirjasta toiseen ja päätynyt Lönnrotilla ensimmäiselle sijalle.

Toivosen ’aukko’-etymologiaan näyttävät vaikuttaneen paljolti vanhoissa sanakirjoissa esiintyvät lähisanat:

hula

Ganander: rymligt, stort rum, kärl.

Renvall: spatium l. vas capax, geräumiges Gefäss, it. al. id. ac *hulhava*.

Eurén: stort kärl, rum.

Lönnrot: rymd, rum, rymligt l. stort kärl; jfr. *hulikka*; 2) förloradt tillstånd (*hulhava*); *olla hulassa* vara i nöd; jfr. *hulappa, pula, sula*.

hulappa

Ganander: idem ac *Ulappa & pulakka* — glada watnet Bothn. kehnoon jäähän, på svag is gå i gladan, apertura glaciei — vadum. v. *pulakka*.

Renvall: Botn. apertura glaciei marinae sponte orta, G. Oeffnung im Eise (*ulappa, pulakka*).

Eurén: = *ulappa*.

Lönnrot: vråk, vingvak, öppning uti isen; jfr. *pulakka*; öppen fjärd, öppna sjön, vidsträckt öppet fält (*ulappa*).

hulhava

Ganander: idem ac *Hulas* Sawon et Carel.

hulla

Lönnrot lisäv.: vrå, knut.

hullapää

Lönnrot lisäv.: plur. *hullapäät* yttre knuten.

Etymologisen sanakirjan artikkelin kirjoittamisen aikoihin ovat *hulas* ja *hulasvesi* -sanoista käytettävissä olleet murretiedot olleet ilmeisestikin varsin puutteelliset, mikä on vaikeuttanut oikeanlaatuisen kuvan hahmottamista. Vuoden 1944 jälkeen tietomme ovat lisääntyneet melkoisesti. Murrearkistoon on tullut uusia tietoja, ja Jaakko Koskelo on vuonna 1963 valmistuttanut nurkkaliitosten nimityksiä käsittelevää pro gradu -tutkielmaansa varuten kerännyt runsaasti tietoja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 1890-luvulta olevista pitäjänkertomuksista ja muista kansatieteellisistä tutkimuksista

sekä lähettämällä omia tiedustelujaan yli 50 pitäjään. Viime hetkellä on näin saatu talteen runsaasti aineistoa sanasta, joka on ollut jo kokonaan väistymässä pois käytöstä. Monet myöhäiset tiedonannot ovat tosin selityksiltään vajavaisia ja osin varmaan virheellisiäkin: sanojen merkitykset, käyttötavat ja muodot ovat olleet jo hyvää vauhtia hämärtyneissä.

Jos verrataan vanhojen sanakirjojen ja SKES:n tietoja murretietoihin, voidaan todeta seuraavan kaltaisia eroja:

Hula-sanasta murrekokoelmissa on vain pari vanhaa ja niukkaa tiedonantoa: 1) 'veräjä', Pyhäjoki (1902), 2) *Astiakki ovat käynehet semmosiksi huliksi* (hataroiksi, pitämättömiksi) *näillä poulilla, etteiväp piläm mitee*, Parkano (1909). Tiedonannot lienevät luotettavia. Gananderin *hula* saattaa liittyä jälkimmäiseen esimerkkiin. Muiden sanakirjojen tiedot näyttävät olevan Gananderin perua.

Gananderin *hulas*-hakusanan alla olevat esimerkit *Nyt on hulasa, no nyt ollan hulassa*, karjalaisiksi mainitut, joissa sana on yhdistetty 'rikkinäiseen ja kehnoon', kuuluvat ilmeisesti *hula*-sanan yhteyteen. Lauri Hakulinen on merkinnyt muistiin Inkerin Venjoelta seuraavan murretiedon: »*se on jo kaik hulassa, on jo kaik mänt hullaa*, esim. särkynyt astia kelvottomaksi». Lönnrotin *olla hulassa* 'vara i nöd' perustunee Gananderin sanakirjaan. — *Hulas* ja *hula* -sanojen yhteen liittämiseksi ei ole mitään perusteita.

Hulappa-sanaa ei ole Suomen murteiden sanakirjan kokoelmissa lainkaan. Sanakirjojen tiedot ovat peräisin Gananderilta. Lönnrot on ilmeisesti luonut sille merkitystä, joka tällaiselle deskriptiiviseltä kuulostavalta sanalle olisi mahdollinen.

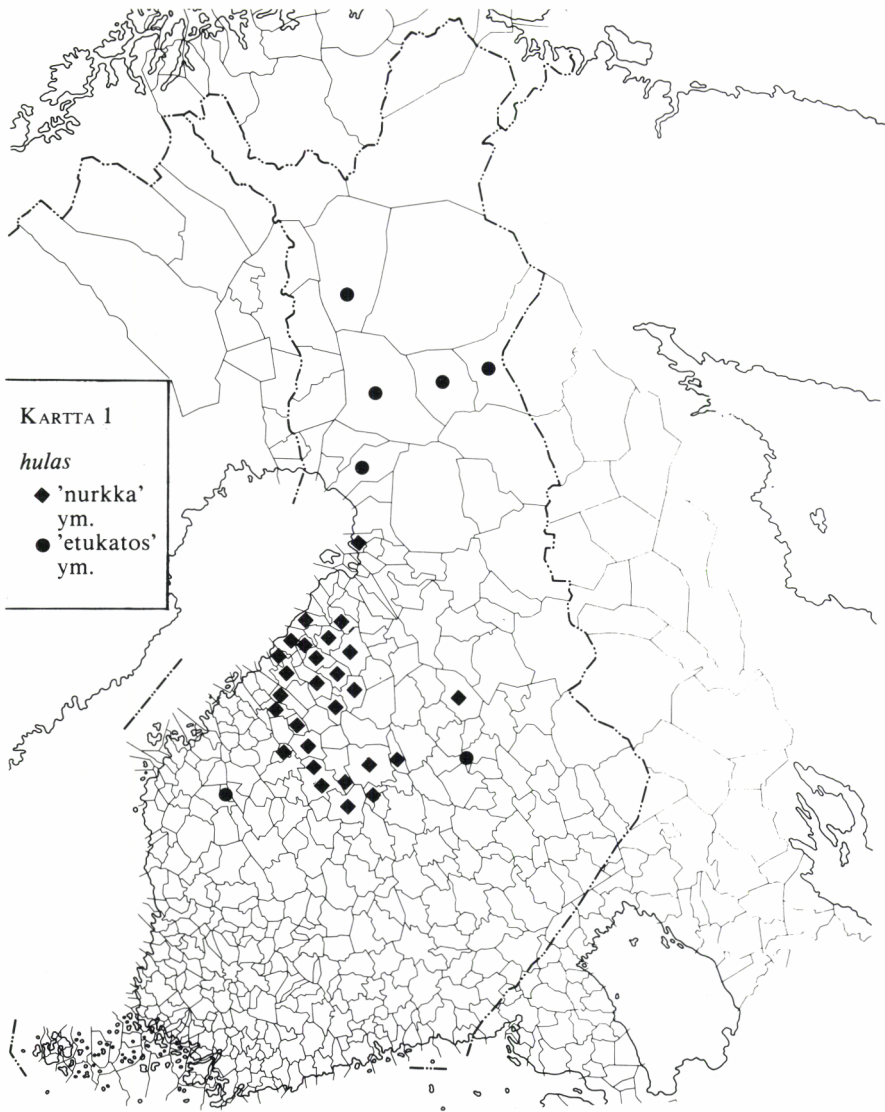
Hulla ja *hullapää* -sanoja ei murrekokoelmissa myöskään ole. Lönnrot on saattanut palauttaa vääriä nominatiiveja *hulas*-sanana murreasuista toisen käden tietojen perusteella.

Hulhava-sanana yhdistämisen *hulas*-sanaan on Osmo Mäkeläinen osoittanut vääräksi. Hän on kirjoituksessaan »Hulhavan jäljillä» (1975: 66—82) esittänyt tyystin toisenlaisen, uskottavan selityksen. *Hulhavan* ja *hulaan* yhdistäminen on peräisin Gananderin sanakirjassaan esittämästä arvelusta.

Jo pelkästään näiden sanakirjatietojen tarkennus vie pohjan *hulaan* ja *hulasveden* yhdistämiseltä 'aukko'-merkityskomponentin kautta. Argumentit *olla hula(a)ssa* 'hädässä, pulassa' sekä *hulappa* 'reikä, railo (jäässä)' ja *hulla* 'soppi, nurkka' samoin kuin *hulhavakin* ovat tyystin kestäättömiä.

Jos vielä tarkastellaan itse *hulas*-sanaa murreaineiston valossa, käy yhdistäminen vielä mahdottomammaksi. Hulaasta piirtyvä kuva muuttuu kokonaan toisenlaiseksi.

Hulas-sanana levikki on hyvin selväpiirteinen. Ydinaluetta on Keski-Pohjanmaa, josta siitä on runsaasti tietoja. Ganander tunsu siis sanan hyvin kotiseudultaan. Alue ulottuu Keski-Suomeen ja osin myös Pohjois-Savoon ja

Pohjois-Pohjanmaalle. Toinen selkeä, tästä erillään oleva *hulas*-alue on Peräpohjassa. Keski-Pohjanmaan merkitykset liittyvät nurkkapäähän — Nyky-suomen sanakirjan ilmoittaman merkityksen tapaan —, kun taas Peräpohjan alueen merkitykset kytkeytyvät räystäääseen, rakennuksen edessä olevaan katettuun tilaan tai pitkään hirrenpäähän. Alueiden ulkopuolelta on pari hajatietoa. Vermlannissa sana *hulas* on tunnettu 'lätäkön' merkityksisenä. (Ks. karttaa 1.)

Hulas-asun ohella sanasta on merkitty muistiin seuraavat variantit: *hulaa* (*hullaa*), *hulain* (*hullain*), *hulainen* (*hulahinen*, *hulaenen*) ja *hulaus*. Näistä ensimmäinen on obliikvisijojen perusteella synnytetty uusi nominatiivi, *hulain* mahdollisesti *salvain*-mallin vaikutusta, *hulainen* sekundaari deminutiivijohdos ja *hulaus* puolestaan ilmeisesti väärään muistamiseen perustuva muoto. Kaikissa näissä varianteissa on pohjaltaan kyse siitä, että sana on hahmoltaan ollut jollakin tapaa vieras ja harvinainen. *Hulaus*-asussa ilmenee pyrkimys suurempaan malliin yhdistämiseen kaikkein selvimpänä: sanasta on tehty deverbaalijohdosten tyyppinen. Muotojen muuttumisessa heijastuu sanan käytön harvinaistuminen.

Keski-Pohjanmaan *hulas*-alueella kaikki merkitykset liittyvät — kuten edellä mainittu — jollakin tapaa ulkonurkkaan ja sen konstruktion. Merkitykset voidaan ryhmitellä kolmia. Niistä vain viimeiseksi esiteltävällä on oma levikkialueensa, muut merkitykset tavataan rinnan samoilla alueilla:

1. 'rakennuksen hirren nurkasta ulos pistävä pää': *Nykysisähä ne varsinnii oikeet pytingit tekköö tasanurkkasija. Eihän nihe jä hullaita ollenkaa.* Sonkajärvi | *hirrem päät saa jäähöp pitkille hullaille pirtisä,* saunassa. Lestijärvi | *pitkälle hulahalle hakattu.* Lohtaja | *hullaaton nurkka,* lyhyt nurkka, sileä nurkka. Nivala | *Se on rakennettu pitkälle hullaalle.* Ylivieska | *Siinäpä on uusi huone salavettu harjapäälle vain on hullaat sahaamatta.* Merijärvi.

2. 'seinähirsien ulkonevista päistä muodostuva ulkonurkka; joskus myös tasisesta ulkonurkasta': | *Viitake on siellä hullaan raassa.* Sonkajärvi | *Käystä noutamassa saunan hulhasta kassari, lähetään lehen tekkoon.* Alavieska | *Me löyvettiin riihen alta villikissa penikka vaan se kiipes hulasta myöten katolle.* Haukipudas | *Kirvesmiehen työtä on sanottu hulahalla olemiseksi.* Se tarkoitti nimenomaan rakentamista. *Nousta hulahalle. Muuttaa toiselle hulahalle,* toiselle rakennukselle. Ullava.

3. 'salvainkolo, rakennuksen nurkkahirren lovi, jonka päälle sovitetään toinen samalla tavalla lovettu hirsi': *hulas oli se pykälä millä hirret pantiir ristii.* Kyyjärvi | *Hulhan teko oli tärkein työ koko hommasa, rakennustyössä.* Veteli.

Viimeksi mainittu merkitys tunnetaan yksinomaan Keski-Suomessa ja siihen liittyvillä Keski-Pohjanmaan alueilla, siis alueen periferiassa. Siellä tunnetaan myös erilaisia salvaimia merkitseviä yhdyssanoja: *karhunpilluhulas, koirankaulahulas, kylmähulas, lämminhulas.*

Keski-Pohjanmaalla mikään ei viittaa sisänurkan merkitykseen. Gananderinkin *hulas* on selvästi ulkonurkka: »aliijs Pij». »*Hulan kappale*» on rakennushirren nurkasta ulos pistävän pään kappale.

Hulas-sanan merkityksen liukumisen tie on oletettavasti ollut seuraava: 'hirren nurkasta ulos pistävä pää' → 'ulkonevista päistä muodostuva nurkkapä' → 'yleensä ulkonurkka' → 'nurkka, nurkkakonstruktio' → 'nurkkakonstruktion liitoskohta, lovi'. Merkitykset liukuvat ja limittyvät samaan tapaan myös sanoissa *salvain, salvos* ja *nurkka*.

Peräpohjan *hulas* on olennaisesti erilainen. Kyseessä ei kuitenkaan ole eri sana: molemmat ovat rakennukseen liittyviä termejä. Keskeisin merkitys Peräpohjassa näyttää olevan 'pitkästä päätyräystästä ja sen mittaiseksi jätetyistä sivuseinien hirsistä muodostuva (lattiallinen) katos'. Voidaan sanoa esimerkiksi, että *Pärhet on aitan hulhasa* (Rovaniemi). Kemijärvellä on *hulasseinän* selitetty olevan 'riihen katoksen sivuseinä'. *Hulas* on yleensä vanhojen riihien ja aittarakennusten edessä.

Hulas-sanaa on käytetty ja ymmärretty myös väljemmin:

'pääty, räystä'. Simo | 'karjanheinäladossa oleva lattiaton syvennys, mihin kerättiin esim. ruumenet puinnin aikaan'. Tervola | 'rakennuksen päädyn ulkopuolelle ulottuva osa kattoa, päätyräystä; liitoskohta katossa, esim. rakennuksen ja kuistin välinen taite'. Rovaniemi | 'koristehirsi räystäään alla'. Salla | 'onton kohdan yli kaartuva reuna, esim. sellaisen ojan reuna, jonka vesi on kaivanut pohjasta leveämmäksi ojan reunoja; koskissa kuohut usein muodostavat *hulhaita*; lumikinos, jyrkän rinteen yläreunaan tuiskulla muodostuva lippa'. Kemi.

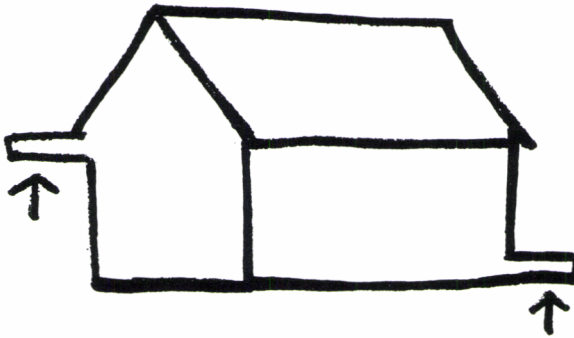
Selitykset poikkeavat toisistaan melkoisesti. Käsitys siitä, mikä *hulas* tarkkaan ottaen on, näyttää olleen aineiston keruun aikoihin jo melkoisesti hämärtyneessä.

Mikä merkitysyhteys voidaan löytää nurkasta ulos pistävälle hirrenpäälle ja rakennuksen edessä olevalle katetulle syvennykselle? Tuntuu siltä, että Peräpohjassakin peruserkitys on 'pitkälle ulos pistävä hirrenpää'. *Hulas*-konstruktioissa näyttää olennaista olleen juuri se, että hirsien päät on jätetty pitkiksi ja näin syntynyt ala on katettu. Pitkän hirren merkitys on ilmoitettu selvästi Sallasta, jossa *hulas* on ollut koristehirsi räystäään alla. Pitkän päätyhirren ja pitkien sivuhirsien muodostama avara etutila on ollut »hulaan alla», ja merkitys on tästä lähtenyt liukuilemaan omia ratojaan: päätyhirren ja lisärakennuksen välinen liitoskohta on ollut *hulas*, mikä tahansa pitkälle ulottuva lippa on ollut *hulas*, kinos ja aallonharjakin. Välittävinä lenkkeinä ovat oletettavasti olleet yhdyssanat.

Avaran etutilan merkitys hulaalla on saattanut olla laajemmaltikin. Arvelen tätä sillä perusteella, että Seinäjoelta on olemassa vanha tieto, jonka mukaan on sanottu navetan päällystä tarkoittaen *Kyllä siihen hulhashen mahtuu* (A. Koskimies). Gananderin sanakirjan esimerkin *huonehilda, hulahilda* kuvastaa ehkä myös tätä käyttöä. Esimerkki on peräisin Bertholdus Whaëlin Waikiasta walitus-runosta, jossa kohta kuuluu laajemmin: »Ahdistapi alastoinna / Huonehilda / Hulahilda / Talwiselle Taiwahalle / Kylmähän Kynehtymähän» (Hormia 1961: 417). Vastaavanlainen sanonta on merkitty muistiin Siilinjärveltä: *tässä ei olluh huonetta hullaestaa*, ei minkäänlaisia huonetta tai huoneentapaista.

Erityisen tärkeänä pidän Pyhäjoelta, siis Keski-Pohjanmaan *hulas*-alueelta

saatua A. R. Helaakosken vuonna 1942 lähettämää tietoa hulaspuusta eli hulashirrestä. Hän selittää, että *hulaspuu* eli *hulashirsi* on »riihen, ladon, saunan tai muun rakennuksen päähän jätetyn hirren pää, jonka tarkoituksena on tukea vastaista lisärakennusta». Tiedonantoon liittyy selventävä piirros. Tiedon ja piirroksen luotettavuutta ei ole syytä epäillä. (Ks. piirrosta.) Tässä meillä on selvä selitys siitä, mikä funktio rakennuksen päähän jätetyllä pitkällä hirrenpäällä, hulaalla, on ollut. Sekä Peräpohjan että Keski-Pohjanmaan merkitykset selittyvät tätä kautta.

Hulaspuu eli *hulashirsi* A. Helaakosken piirroksen mukaan.

Suomen *hulas*-sanassa on varmastikin kyseessä relikti. On vaikea kuvitella päinvastaista, toisin sanoen että tällainen rakennustekniikkaan liittyvä sana olisi syntyään pohjalainen ja sieltä käsin levinnyt muuallekin. Jos lähdetään säilymäoletuksesta, on luonnollista ajatella, että sana olisi liittynyt johonkin alkukantaisempaan rakennustekniikkaan, joka on syrjäytynyt ja vienyt sanan mukanaan lähes kokonaan. Vain äärialueilla sana olisi pysytellyt hengissä vähän kauemmin, merkitykseltään muuttuneena ja hämärtyneenä.

Suomi on saanut huomattavan monia rakennustekniikkaan liittyviä sanoja balttilaisista kielistä: *seinä*, *malka*, *orsi*, *karsina*, *lava*, *silta*, *lauta*, *kirves*, *vaaja*. Mikään niistä ei kuvasta kovin pitkälle kehittynyttä tekniikkaa. *Hulas* näyttäisi liittyvän näiden balttilaisten rakennustermien joukkoon. Sillä on tarkka äänteellinen vastine liettuassa: *šulas*. Latviaan sana on lainattu liettuasta asussa *šuls*. Kurschatin Litauisch-Deutsches Wörterbuch (1973) antaa sanalle *šulas* seuraavat merkitykset:

1. 'die Fassdaube'. 2. 'die Planke' der Brunnenverschalung; eines Schiffes. 3. 'der Pfosten, Ständer, Tor- oder Türpfosten; die Säule'; *tilto* ~ 'der Brückenpfeiler'. *laivinai šulai* 'die Masten'. *i šulūs (budavóti) statýti* 'nach dem Gehrmas bauen'; »(ein Haus) in Ständern mit Füllholz (*rāstai*) bauen (Ggs. *i kertès budavóti*)«. — *monarchistu* ~ 'die Stütze' der Monarchisten.

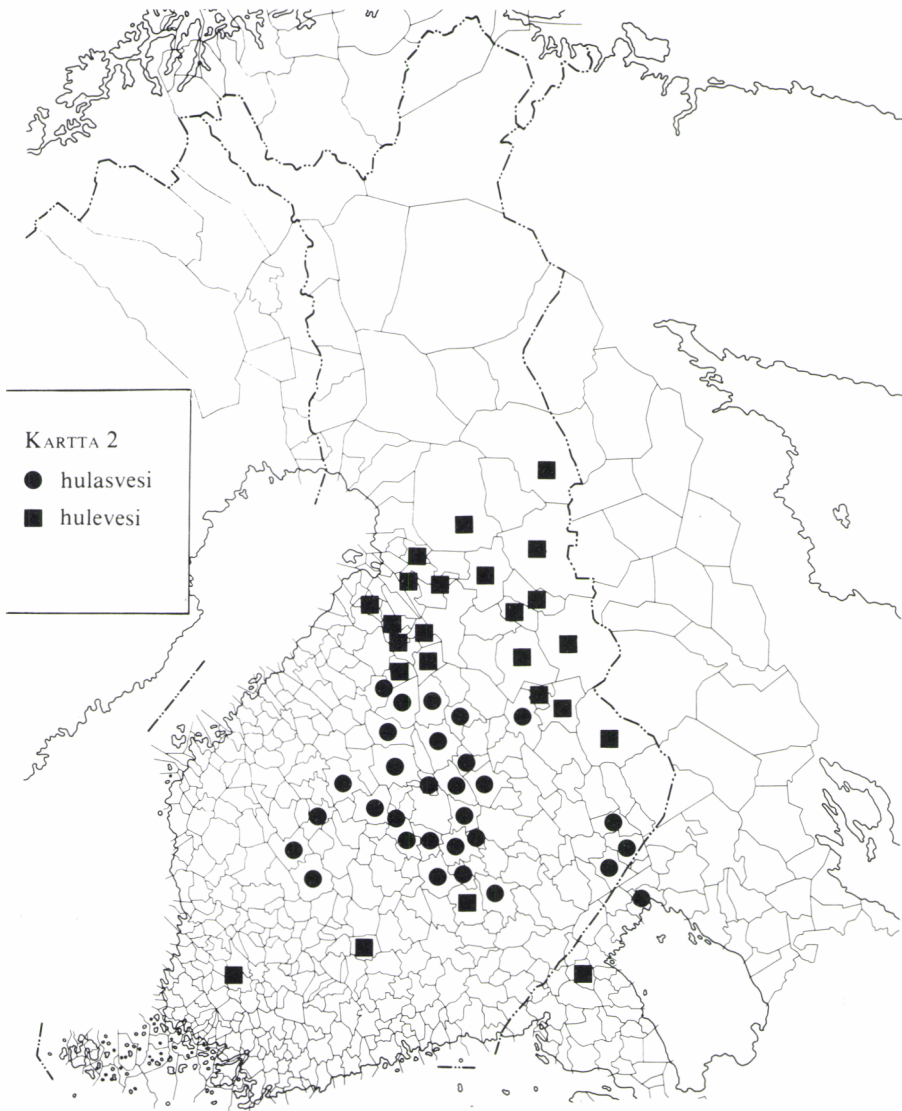
Lätin kieleen liettuasta lainatun *šuls*-sanan merkitykseksi on mainittu 'ein mit einer Kerbe versehener Holzblock, der am Ende eines Gebäudes angebracht wird, wenn ein Anbau gebaut wird' (K. Mühlenbach, Lettisch-deutsches Wörterbuch). Sanan vastine tunnetaan lisäksi vielä muinaispreussista, jossa sillä on merkitys 'Ständer' (Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch).

Suomen *hulas* ja liettuan *šulas* -sanojen merkitykset poikkeavat toisistaan. Molemmat ovat kuitenkin rakennustermejä, ja on täysi syy olettaa niiden kuuluvan yhteen. Lätin *šuls*-sanon merkitys on hyvin lähellä Pyhäjoen *hulaspuu*, *hulashirsi* -sanon merkitystä: 'rakennuksen päätyyn lisärakennusta tehtäessä pantu lovellinen tukipuu'. Liettuan sanon merkityksistä erityisen kiinnostavia ovat pylvään, paalun ja tukipuun merkitykset sekä tiedot sanon käytöstä pystysalvosten yhteydessä. »Rakentaa hulaille« -ilmauksen merkitys on 'rakentaa (talo) pylväiden tukemien kolottujen täytepuiden avulla'. Vastakohtaksi on ilmoitettu »rakentaa nurkille«. Tämä tieto on ymmärtääkseni olennaisin: *hulas* liittyy nimenomaan pystysalvostekniikkaan. *Hulaat* ovat rakenteen runkona olevat pystytuet, joiden varaan rakennus tehdään.

Voidaan olettaa, että alun perin lähinnä pystyasentoista tukipaalua merkitsevä sana on rakennustekniikan muuttuessa saanut muunkinlaisen tukipuun merkityksen. Ilmeisesti *hulas* on kiintynyt nimenomaan toista rakennusta tukevan puun tai hirren merkitykseen. Näinhän on lätissäkin, johon sana on lainattu liettuasta. Tästä lähtökohdasta käsin merkitys on kehittynyt sekä nurkanpään pitkien hirsien että rakennuksen eteen jätetyn katoksen suuntaan. Rakennuskulttuurin tutkijat kenties pystyvät seurailemaan kehityskulkuja yksityiskohtaisemmin. Suomen *hulas* ja liettuan *šulas* -sanojen yhteyttä pidän jokseenkin varmana: merkitykset ovat niin lähellä toisiaan, että niiden välille on mahdollista rakentaa silta.

Entä sitten Vermlannin *hulas* 'lätäkkö' ja *hulasvesi*? Olisiko ne syytä tämän jälkeen jättää rauhaan, kun »aukko«-yhteys on selvästi hylättävä? Kyseessä saattaa olla kaksi eri sanaa. Olisihan mahdollista, että tämä *hulas* olisi germaanista lähtöä ja kyseessä olisi todellakin »aukovesi». Oletus jää kuitenkin pelkäksi arvailuksi: meillä ei ole todisteita *hulas*-sanon 'aukko'-merkityksestä.

Mahdotonta sen sijaan on sanan selittäminen deskriptiivislähtöiseksi. Sen äänneasu ei ole deskriptiivisanojen yleisen mallin mukainen. *Hulausvesi*, *hulavesi* ja *hulavesi* ovat odotuksenmukaisia, ja tällaisia muotoja tunnetaan

murteissa. Kun alkuperäisen *hulas*-sanan merkitys on hämärtynyt, sana on assosioitu *hul*-alkuiseen deskriptiivisanastoon ja mukautettu yleiseen deskriptiivisanojen malliin.

Tukipuun ja ilmiveden välillä ei tunnu olevan minkäänlaista järkevästi selitettävää yhteyttä, eikä sitä tohtisi lähteä etsimäänkään, ellei balttilaisella taholla olisi yllättävää paralleelia: *šulas* liittyy sekä rakennustekniikkaan että vesipaikkaan. *Hulasvesi* on otettava lähempää tarkasteltavaksi.

Suomen murteissa esiintyvän *hulasvesi*-sanan valtamerkitys on murteiden aineskokoelmien perusteella 'näkyvä, selvä vesi, ei pelkkä märkyys tai kos-teus; vesimäärä, joka kykenee peittämään jonkin esineen; ilmivesi, tulvavesi'. Nykysuomen sanakirjan merkitystieto 'yli äyräiden tulvinut vesi, hulevesi; myös muusta jhk hulahtaneesta vedestä' ei ole aivan täsmällinen. SKES:n antama merkitys 'uhkuvesi (jäällä)' on suorastaan virheellinen.

Hulasvesi-sana tunnetaan Pohjois-Savossa ja Keski-Suomessa sekä tämän alueen laitamilla. Myös Sortavalan—Kiteen—Tohmajärven—Kiihtelysvaaran alueella sana on tunnettu. Näiden alueiden pohjoispuolella Pielisjärvi—Kär-sämäki—Paavola-linjalta pohjoiseen sana esiintyy asussa *hulevesi*. Siitä on hajatietoja myös muualta *hulasvesi*-alueen ulkopuolelta. Muutamia tietoja on myös asuista *hulavesi* ja *hulavesi*. Lönnrotin tuntemasta *kulasvedestä* on tieto Ilomantsista, ja siinä mainitaan nimenomaan, että »ei siis ole *kulaisves* vaan *kulasves*» (J. Meriläinen 1902). Toinen tieto on Nilsiästä. *Kulaisvesi*-asu on ilmoitettu Pälkjärveltä ja Heinävedeltä. *Ulasvesi* on tallennet-tu Muolaalta ja Sulkavalta. (Ks. karttaa 2.) Sanojen käyttötavoista on seu-raavanlaisia esimerkkejä:

hulasvesi: *Sitä on satanu nii että allaisemmat paikat on ihah hulasveellä*. Kuo-revesi | *Ves kun nous niin luhat* (= rantaniityt) *jäivät hulasvetteen*. Sortavala | *Lattia huuhoitiin hulasveillä*, käyttämällä runsaasti vettä. Joroinen | *Jeän peällä on hulaves, lum kun neät on siihen sulanna*. Tervo | *panin perruihin* (= perunoihin) *hulasveen että paremmin pehmijöö*. Pihtipudas | *Paa' 'ihah hu-lasvetteen*, vaatteet likoamaan kokonaan veden peittoon. Konginkangas.

hulavesi: Huoneita sanotaan pestävän *hullausveellä*, jos vettä käytetään niin runsaasti, että koko lattia on sen vallassa. Saarijärvi.

hulavesi: Vaatteiden pesuvesi. Hulavedeksi nimitetään myös sadevettä, jos se pääsee kaivoon. Kaivovesi ei enää kelpaa juotavaksi. Teisko | *Tulvavesi*. *Koko suo on hulaveellä*. Toivakka.

hulevesi: *Kastelin iteni niittä hammeenikin oli ninko huleverestä nostettu*. Vammala | *Kyl ne lihat hyvä hulevies säilyyt*. Joutseno | *Siellä on rantaniity aivan huleveessä*. Kestilä | *Nyt on järvet hulevveillä*. Sotkamo | *Penskat oli koatanna koko vesisaavin ja koko pirtin lattia oli huleveissä*. Kuhmo | *Astioiden huuhevesi*. *Mis sä ne hulevelet heitiit, kumma olisin ne pannu toho lehmäj juomaa*. Padasjoki | *Jään päälle noussut vesi*. Mikkeli | *Maassa virtaava sadevesi tai keväällä lumesta sulanut vesi*. *Pese nuo rappuist huleviel*. *Eihä kuka likasel huleviel asteita pese*. Kirvu.

Merkitykset vaihtelevat jonkin verran. Kaikissa näyttäisi kuitenkin yhteisenä komponenttina olevan väljän avoveden merkitys. Kauimpana ovat kaivoon päässeeseen sadeveden ja lihojen säilytysveden, suolaveden merkitykset. Näyt-tää siltä, että murreaineiston keruun aikoihin sekä sanan muoto että merki-tys ovat olleet hämärtyneissä.

Hulasvesi-sanan alueelta on myös tietoja selvästi samaan yhteyteen kuulu-vista yleisissä paikallissijoissa käytettävistä adverbiaaleista, joiden merkitys on 'tulvillaan, tulvimiseen asti täynnä, yltyleensä veden vallassa':

hulaallaan: Lihat on ihan hullaallaan suolavedessä. Teisko (1910) | *Siinä* (pellolla sateen jälkeen) *oli vettä ihah hullaallaan.* Orivesi | *Nyt keitetii hullaattaa,* kun kananmunat olivat kokonaan veden peitossa. Kangasniemi.

hulaillaan: Kevättulvan aikana sanotaan ojien olevan hulailiaan. Myös astia on *hullaillaan,* kun se on täysi. Virrat | *Sattaa rojottaa nii ett_on tiet iha hullail-laa vettä.* Keuruu.

hulaisillaan: Ne on jo alavimmat muat veistä hullaesillaasa. Kangasniemi | *Lattiat o vettä hullaesillaa.* Kiuruvesi.

huleillaan: Siin_on vettä ihan hulleisillaan, lattialla. Puolanka | *Se on ihan hulleisillaan vettä tuo porstuva.* Sotkamo.

Yhdistettäessä *hulasvettä* ja *hulaisillaan*-adverbia rakennustermiin *hulas* on lähde- ja tarkastelemaan liettuan *šulas*-sanaa. Mainitsin edellä, että sana liittyy sielläkin vesipaikkaan. Siteeraan liettuan etymologista sanakirjaa (Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch):

Zu lit. *šulas* gehören noch lit. *šulė* 'Fass, Tonne', Demin. *šulikė, sulaĩ* 'ein kleiner, aus Eimer- oder Fassstäben zusammengesetzter Brunnen', davon *šulinỹs* (*šulinio*) '(Zieh)brunnen' (urspr. wohl eine von Tonnenstäben eingefasste Quelle). – – Hierher noch *šulaitė* 'Waschfass, -bütte, -bleuel, -holz, *šulinis* 'den Brunnen betreffend, Brunnen-.

Hulasta vastaava sana liittyy siis paitsi pylvääseen, paaluun, myös tynnyriin, kaivoon ja vesiastiaan.

Liettuan *šulas*-sana on liettuan etymologisen sanakirjan mukaan vanhaa perua, ja sen alkumerkitys on 'patsas, paalu, pylväs'. Sanaa vastaa esimerkiksi venäjässä *šulo, šula*, jonka merkitys on 'Zaunpfahl'. Tynnyriin ja kaivoon liittyvät merkitykset ovat siis selvästi sekundaareja.

Liettuan etymologinen sanakirja esittää arvelun sanan *šulinys* 'kaivo' merkitysyhteydestä *šulas*-sanaan: se oli ehkä alkuaan tynnyrin kimpilautoilla reunustettu lähde. Tässä mielestäni on avainasemassa oleva oletus, mutta nurinkurisessa muodossa. Lähde tai vesipaikka ei ole alun alkaen ollut mitään syytä tukea nimenomaan vaikeavalmisteisilla kimpilautoilla, vaan kaikkein alkukantaisin vesikaivo on ollut reunoiltaan paaluilla tuettu lähde. Lähellä toisiaan olevat tukipaalut ovat muodostaneet tynnyrin tapaisen kehikon. Kun astiantekotekniikka on kehittynyt, vesipaikan reunapuut, hulaat, ovat antaneet nimen tynnyrin reunalautoille: tynnyrin hulaat. Myöhemmin tämä merkitys on noussut etualalle, koska se nyt mainitaan sanakirjoissa päällimmäisenä merkityksenä. Tynnyrin kimpilautojen merkityksen laajentumaa taas ovat kaivon laudoituksen ja laivan laitalautojen merkitykset. Sanan käyttö puusepänteknisenä terminä selittyy luontevasti tynnyrintekotekniikasta.

Tuetun vesipaikan ja yleensä vesikuopan, vesipaikan, lätäkön merkitykset eivät ole kaukana toisistaan. Vertauskohdaksi käyvät vaikkapa romaaniset kielet. Niissä kuvataan samoilla sanoilla sekä kaivoa että muuta avointa vesipaikkaa, lähde ja lammikkoa (esim. espanjan *puzo*). Suomen *hulasvesi*

on käsitykseni mukaan ymmärrettävä tältä pohjalta. Pitäisin mahdollisena sitä, että tuettua vesipaikkaa merkitsevä sana olisi ollut nimenomaan *hulasvesi*, paaluvesi. Hulasvedessä on voitu pestä vaatteita; se on ollut avoin, isompi vesi kuin vain tilapäinen lätäkkö. *Hulasvesi* on ollut myös muuta kuin *lähde* tai *kaivo*. Kaivojen kehittyessä *hulasvesi* on jäänyt elämään lähinnä vain väljän veden paikan, väljän veden merkityksessä.

Vermlannin tiedon mukaan on voitu sanoa *tul' pelto ysölle hulaille*, kun on satanut. Toisessa tiedossa selitetään sanaa: *ne o hulaita, seittysie isoja vespaikkoja*. Olisiko niin, että yhdyssanan alkuosa olisi lohjennut vesipaikan merkitykseen? Tätä kautta löytyisi nivel adverbikäyttöihin: pelto on hulailta (vettä) > pelto on hulailaan (vettä). Omistusliitteinen malli on lähellä tyyppissä *tulvillaan, kukkuroillaan. Hulaillaan* taas liittyy yleiseen *-sillaan*-adverbityyppiin edellisen laajentumana. Yksiköllinen *hulaallaan* edellyttää, että *hulas* olisi hahmotettu 'väljää vettä' merkitseväksi: »lihat ovat väljällä vedellä».

Kaiken kaikkiaan pidän siis myös rakennustermin *hulas* ja sanan *hulasvesi* yhteenkuuluvuutta hyvin todennäköisenä. Tuskin kannattaa yrittää rekonstruoida merkitysten laajentumisten ja hyppäysten ketjua tämän yhtenäisemmäksi. Painavimmin yhteyden puolesta puhuu se, että lainanantajakielissä on olemassa samankaltainen yllättävä paralleeli.

Balttilainen lainasana *hulas* näyttäisi siis eläneen Pohjanmaan ja Savon periferiassa mutta syrjäytyneen kaikkialta muualta.¹ Tämä ei ole ainutkertaista. Balttilaisista lainoista *juhta*, *siikanen* ja *vuota* ovat niin ikään vain Suomessa tavattavia. Erityisen ymmärrettävää tämä on, kun kyseessä on väistyvään tekniikkaan kuuluva sana.

Tiivistäen: *Hulas* on balttilaisista kielistä lainattu alkuaan pystysalvostekniikkaan kuulunut sana, jonka alkumerkitys on 'paalu, tukipuu'. Sanan merkitys on laajentunut myös muunlaisia kuin pystyssä olevia tukipuita tarkoittamaan. Pitkälle jätetyn toista rakennusta tukemaan tarkoitettun hirren merkityksestä se on siirtynyt merkitsemään toisaalta nurkkapiin pitkiä hirsii ja toisaalta katto- ja räystäsrakennelman ja päädyn sivuseinien pitkiä hirsii ja niiden rajaamaa avaraa etutilaa. *Hulas* on myös kuulunut kaivojen rakennustekniikkaan alkuaan avoimen vesipaikan paaluna. Balttilaisella taholla tukipuista on kehittynyt tynnyrin kimppejä. Suomessa avoimien paaluvesien *hulas* on kiintynyt avointa, väljää vettä merkitseviin sanoihin. Päämerkityksen hämmärryttyä ovat eri suuntiin vievät semanttiset siirtymät olleet mahdollisia ja helposti tarjoutuvia.

¹ Etymologinen sanakirja mainitsee *hulas*-sanan yhteydessä viron sanan *ula*, joka merkitsee muun muassa lakin lippaa. Sana kuuluu kuitenkin selvästi *ulko*-pesueeseen. Vepsästä on tieto, jonka mukaan *hulalaz*-sana tunnetaan merkityksessä 'kuumana': *kürzad süibe hulalaz* (Zaitseva—Mullonen, Slovač vepsskogo jazyka). Sen yhdistäminen *hulas*-sanaan tuntuu vaikealta; oletan sen olevan muuta lähtöä.

LÄHTEET

- BRATLI, CARL 1947: Spansk-dansk ordbog. København.
 EURÉN, G. E. 1860: Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja. Hämeenlinna.
 FRAENKEL, ERNST 1962—65: Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg—Göttingen.
 GANANDER, CHRISTFRID 1937—40: Nytt Finskt Lexicon I—III. Käsikirjoituksesta (1787) tehty näköispainos. Porvoo.
 HORMIA, OSMO 1961: Gananderin sanakirjan lähteet. Helsinki.
 JUSLENIUS, DANIEL 1745: Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. Stockholm. (Näköispainos, Helsinki 1968.)
 KOSKELO, JAAKKO 1963: Nurkkaliitoksen nimityksiä suomen murteissa. Laudaturtyö, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
 LÖNNROT, ELIAS 1866—80: Finskt-svenskt lexikon. Suomalais-ruotsalainen sanakirja. (Toinen, jäljennetty painos. Porvoo 1930.)
 MÄKELÄINEN, OSMO 1975: Hulhavan jäljillä. — Virittäjä 79 s. 66—82.
 NS = Nykysuomen sanakirja I—VI. Porvoo 1951—61.
 RENVALL, GUSTAF 1826: Suomalainen Sana-Kirja. Aboae.
 SKES = TOIVONEN, Y. H.—ITKONEN, ERKKI—JOKI, AULIS J.—PELTOLA, REINO Suomen kielen etymologinen sanakirja 1—6. Helsinki 1955—78.
 SUHONEN, SEPPO 1980: Balttilaisten lainasanojen levikistä ja merkityspiirteistä itämerensuomalaisissa kielissä. — Virittäjä 84 s. 189-211.
 TOIVONEN, Y. H. 1944: Etymologisia huomioita. — Virittäjä 48 s. 348—352.
 ZAITSEVA, M.—MULLONEN, M. 1972: Slovář vepsskogo jazyka. Leningrad 1972.

Hulas and hulasvesi — Baltic loans

OLLI NUUTINEN

In some Finnish dialects, mainly in Central and Northern Ostrobothnia, Central Finland and Northern Finland, there is found the building term *hulas*. In the more southern areas it has to do with the outside corner of a log building, and further north it mostly refers to a lean-to roof in front of a barn or other simple outhouse. The information in the dialect archives is not consistent, and it is clear that during the period when the material was being collected the word was already becoming obscure and disappearing. The Nykysuomen sanakirja (Dictionary of Modern Standard Finnish) includes the word as a technical term referring to a kind of corner joint. The basic meaning seems to be 'the long end of a log projecting out from the corner of a building'. The function of this log was to support an outhouse. The varying usage today is to be explained in terms of this basic meaning.

The Finnish Etymological Dictionary gives the word a meaning which differs

from both the Nykysuomen sanakirja and the information in the dialect archives. It states that the basic meaning is 'corner, recess', i.e. a corner seen from the inside. The entry was written in the 1940's, and it was based on the information available at that time. Since then the dialect collections have expanded enormously, and the definition in the Etymological Dictionary can now be shown to be wrong. An examination of older dictionaries also undermines this definition.

The Etymological Dictionary suggests a Germanic source as a possible explanation of the word. According to this view the word derives from the Germanic *hula* and *hula-z*, and is thus also related to modern Swedish *hål* 'hole, opening'. This etymology is extremely unlikely, since the basic meaning of Finnish *hulas* cannot be assumed to be 'corner, recess'.

We must look to Baltic sources for the origin of the word. Lithuanian has the word *žulas*, which certainly agrees phonetically with Finnish *hulas*. There is also an

equivalent in Old Prussian; Lettish has borrowed the word from Lithuanian. Kurschat's Litauisch-Deutsches Wörterbuch defines the word as follows: 1. 'die Fassaube', — 2. 'die Planke' der Brunnenverschalung; eines Schiffes. — 3. 'der Pfosten, Ständer, Tor- oder Türpfosten; die Säule'; *īlto* ~ 'der Brückenpfeiler'. *laivīnai šulai* 'die Masten'. *i šulūs (budavōti) statyti* 'nach dem Gehrmaass bauen'; »(ein Haus) in Ständern mit Füllholz (*rāstai*) bauen (Ggs. *i kertēs budavōti*)«. — *monarchistų* — 'die Stütze' der Monarchisten.

The Prussian word *sulis* is defined as 'Ständer'; and Lettish (borrowed from Lithuanian) *šuls* is explained in Mühlenschach's Lettisch-Deutsches Wörterbuch as 'ein mit einer Kerbe versehener Holzblock, der am Ende Gebäudes angebracht wird, wenn ein Anbau gebaut wird'.

Both Finnish *hulas* and these Baltic words have to do with buildings. According to the Lithuanian Etymological Dictionary the Baltic words are native: »urverw. mit den Slav., vgl. russ. *šulo*, *šula* 'Zaunpfahl', wruss. *šula*, skr. *šūl(jak)* 'Block', sloven. dass., und 'abgehauener Baumstamm'.« The original meaning of the word underlying the Finnish one seems to have been '(supporting) pole, prop'. The other meanings of the Baltic words, and the meaning of Finnish *hulas* which are related to buildings, can be derived from this basic meaning.

The word *hulas* also occurs in the compound *hulasvesi*, referring to a plentiful quantity of water, a quantity that covers something completely, as opposed to mere dampness or only a small quantity. The Finnish Etymological Dictionary links *hulasvesi* with the corner sense of *hulas*, with the assumption that the original meaning was 'water overflowing onto the ice', i.e. 'water hole (in ice)'. The words would

thus both be derived from a common Germanic source. However, the 'water hole' assumption receives no support at all from the dialectal material.

Hulasvesi is phonetically similar to *hulista*, *hulahtaa* 'to splash' and other onomatopoeic verbs describing water. But *hulas* cannot be a descriptive word: its form is not like that of nominals derived from descriptive verbs. In some dialects folk etymology has associated *hulas* with descriptive verbs, and as a secondary development it has acquired other forms accordingly: *hulevesi*, *hulavesi*, *halausvesi*, etc.

In the author's view it is possible to link *hulasvesi* with the building term *hulas*, surprising though this may seem. Attention is drawn to the fact that both the Baltic and the Finnish words relate in some way to a source of water. I quote the Lithuanian dictionary: »Zu lit. *šulas* gehören noch lit. *šulė* 'Fass, Tonne', demin. *sulikė* 'ein kleiner, aus Eimer- oder Fassstäben zusammengesetzter Brunnen', davon *šulinys* (*šulinio*) '(Zieh)brunnen' (urspr. wohl eine von Tonnenstäben eingefasste Quelle).«

The Lithuanian Etymological Dictionary considers the sense 'vessel, barrel' to be more basic than 'well'. The author holds the opposite opinion: from the meaning 'supporting pole' we can also derive the meaning 'barrel'. Supporting poles set side by side around a open water source form a framework similar to the sides of a barrel. The sense 'staves of a barrel' can be explained in this way. Finnish *hulasvesi* may have its origin in the meaning 'source with props around'. The modern meaning can then be explained on this basis.